

5. A dolgozatban áttekintett kérdéskör részletes elemzése igazolja, hogy a vizsgálatba vont térség egykori vízi világának a nevei, különösen pedig az ott élő beszélőközösség alapnévkincsének az egyedei jelentős hatást tettek a település helynévrendszerére. Számszerűen ez azt jelenti, hogy a névanyag egészében, a 2271 helynév között 228 víznév található, s ezek közül 134-nek a közvetlen vagy közvetett felhasználásával alkottak összesen 578 újabb helynevet, vagyis a víznevek és a víznévi származékok száma együttesen 806, s ez a teljes történeti névállománynak a 35,49%-a. Bár az utóbbi másfél évszázad alatt a folyó- és állóvizek döntő többsége az emberi beavatkozások következtében kiszáradt, helyük ma már művelt terület, a hajdani vízi világnak a nevei nem tűntek el nyomtalanul. Egyrészt megőrződtek a mesterséges vízfolyások, másrészt a határrészek neveiben, harmadrészt eredeti vagy módosult jelentésükben névdifferenciálódással másfajta, újabb objektumok neveinek részeként vagy elemeként. A víznevek és a víznévi elemet is tartalmazó egyéb nevek változása maga után vonta a települések földrajzinévrendszerének az átformálódását, átalakulását. Ennek lényeges megnyilvánulása részben a víznévi eredetű másodlagos, harmadlagos megkülönböztető, bővítményi részű helynevekkel való gyarapodás, részben pedig a közszoói elemekkel alakult nevek, névrészek arányainak a mérséklődése.

A víznevek közül is különösen a nagyközség lakosainak az alapnévkincséhez tartozó régi vízfolyásnevek (*Körös; Büngösd, Folyás, Majta, Pakac, Sár, Sebes/ér, Tikos, Tüdös, Vermes, Vesszős/ér* stb.) módosították jelentősen a település helynévrendszerét, s játszottak kiemelkedően fontos szerepet a legkülönbözőbb helyfajták neveinek a megalkotásában; persze ez fordítva is igaz, minél több következménye (származéka, összetétele) van egy-egy víznévnek a helynévrendszerben, annál valószínűbb, hogy az adott elem az alapnévkincsnek a tagja. Bár más, vizekben gazdag régiókról nem készült hasonló elemzés, az elmondottak alapján feltételezhetjük, hogy azok saját vízfolyásainak, állóvizeinek a nevei szintén igen fontos névalkotó tényezők, s egyúttal az ottani lakosság alapnévkincsének nélkülözhetetlen tagjai.

BÍRÓ FERENC

Idegen nyelvi hatások a vízi átkelőhelyek motiválta helységnevekben

A legutóbbi időkig sem tisztázódott megnyugtatóan, hogy a honfoglaló magyarok valóban a „tabula rasa” eszményét valósították-e meg helységnévrendszerünk kialakításában. Ennek megválaszolására természetesen én sem vállalkozom, már azért sem, mert helységneveink túlnyomó többségéről bizonyosan tudjuk, hogy magyar névadás útján keletkeztek. Számos típusuk közül csupán az úgynevezett regalejogok által motiváltak egy csoportját szeretném a jelzett szempont szerint

megvizsgálni. A címben is jelölt helységnevek egyebek között a középkori gazdasági életbe szervesen illeszkedő kereskedelem szokásjogairól vallanak. Létrejöttük az úthálózat kialakulásával függ össze, hiszen az utak hívták életre a vízi átkelőket, a réveket, a hidakat. Ennek pedig az volt a következménye, hogy a 12–13. sz.-tól egyre-másra szaporodtak a vámolási joggal rendelkező hidas, réves települések. Érthető, hogy a lakosság arra törekedett, hogy a helység elnevezésében megjelenhessen e kiváltságosnak vélt kereskedelmi-gazdasági funkció, pl. így: *Hidas, Hidvég, Apahida, Hidashollós, Bonahidakrassó; Rév, Farkasrév, Révkanizsa, Bürüs, Vízkelet* stb. Az ilyenformán létrejött helységnevek száma jócskán a százas nagyságrenddel mérhető. Rendszertanukat, tüzetes elemzésük eredményét nagyobb ívű munka keretei között szándékozom közzé tenni. Most csupán egyetlen szempont megragadását tűzöm ki célul: A szóban forgó névadási motívum létezett-e más nyelvekben, s ha igen, milyen hatással volt a magyar helységnévadásra. Tekintettel arra, hogy a Kárpát-medencére és környékére történeti ismereteink tanúsága szerint szinte mindvégig az etnikumok sokszínűsége volt jellemző; természetesen vetődik föl a kérdés, hogy a magyar lakossággal érintkező népek nyelvében föllelhetőek-e a mieinkkel azonos vagy ezekhez hasonló motiváltságú helységnevek. A közlekedési-kereskedelmi objektumok szükségszerű meglétéből ugyanis még nem következne föltétlenül az azonos névadási indíték. Vagy mégis? Mielőtt megkísérelnénk választ adni a kérdésre, látóköriünket kitágítva vessünk néhány pillantást messzibb vidékek, távolabbi népek névadási szokásaira.

A közlekedés, a helyváltoztatás igénye, a kereskedelem úgyszólván egyidős az emberiséggel. Nem meglepő tehát, hogy már igen korai írásos dokumentumokban is említik a kereskedelmi útvonalakat, s köztük a vízi átkelőket, kikötőket, réveket, gázlókat stb. Az elnevezés olykor csupán az objektumot jelöli, az igazán forgalmas helyeken azonban kisebb-nagyobb települések, esetleg hatalmas városok jöttek létre, s ezek örökítették tovább az elsődleges nevet: A németországi *Frankfurt* jelentése, 'a frankok gázlója', s első említése 792-ből való: *Franconofurd* (FNESz. I, 480). *Erfurt* városa (régen: 742: *Erphesfurt, Erpesfurd*) a tübingiai Gera folyó gázlójánál épült. Erre utal a *-furt* utótagja. Ugyancsak 'gázló' a jelentése a Bécstől D-re fekvő Lajta menti ausztriai *Ebenfurth* (1528: *Ebenfurt*) nevében mutatkozó névelemnek. Hasonló indíték alapján angol városok is nyerhették a nevüket, pl. *Bradford* (1816: *Bradford*, i. m. I, 252), illetve *Stratford-upon-Avon* 1817: *Stratford upon Avon*, i. m. II, 499). Az egyik jelentése tkp. 'széles gázló', a másik pedig arra a vízi átkelőre utal, amelyen egy római hadi út vezetett át az Avon folyón (i. m. II, 499). A világörökség részeként ismert és sajnálatos módon nemrég lerombolt Neretva-híd volt a névadója a hercegovinai *Mostár* városának. Nevének töve a szb.-hv. *môst* 'híd' származéka (vö. i. m. II. 162).

Csak mellékesen említtem meg, hogy számos kikötőváros magáról a kikötőről vette a nevét: pl. a dél-angliai *Port* nevű város, amelynek neve csak később egészült ki a *-land* (birtok, uradalom) névelemmel (1757: *Portland*, vö. FNESz. II, 366). Ma már a nagy kiterjedésű félszigetet nevezik így. A hasonló példák hosszas sorolása helyett csupán egy álljon itt még: *Portugália*. Az egész államot a latin *Portus Cale*, 'Pôrto' városról nevezték el, amelynek jelentése szintén 'kikötő'.

E rövid kitérő után közelítsünk újra a Kárpát-medence felé azzal a tapasztalással immár, hogy a vízi átkelők sokfelé szolgáltak alapul a helységnévadás számára. Az eddigiek alapján legalábbis részben igazoltnak látszik, hogy a magyarlakta vidékekkel határos idegen nyelvterületeket sem kerülte el e névadási motívum (vö. pl. *Ebenfurth, Mostár*). Hogy ez milyen arányú lehetett, nem könnyű megmondani, hisz ahhoz ismernünk kellene a környező országok teljes történeti névtipológiáját. Ennek hiányában be kell érünk néhány reprezentáns adat bemutatásával, ahol az lehetséges. Szláv és német példáinkat gyarapítsuk most olyanokkal, amelyeknek magyar vonatkozásuk is van. A dél-morvaországi Olšava folyó mellett találjuk *Uherský Brod*-ot (1897. *Brod Ukerský*, FNESz. II, 697), amelynek a *Brod* néveleme a folyón való átkelőhelyre utal, tkp. 'gázló'; a jelző pedig arra, hogy egykor a magyar határ közelében Mo.-ra vezető út mellett feküdt, és fontos vámhely volt (uo.). Az ausztriai *Bruck an der Mur* olyan várost jelöl, amely a Murán átvezető hídnál épült (vö. 1757: *Bruck an der Mur*, i. m. 257.). Régebben a magyaros *Mura-Bruck* névváltozat is használatos volt. Ugyancsak Ausztriában találjuk a Lajta folyó bal partján a mai *Bruck an der Leytha* nevű települést, amelynek korábbi adatlása is megerősíti a német eredetet: 1463: *Pruk* (Cs. III, 685.) A magyarok így használták különböző szövegszerkezetekben is, pl. 1575: „*Pruk*-ba à Layta melet” (FNESz. I, 257.). 1893-ra már *Lajta-Bruk*-ra egyszerűsödött a magyar nyelvhasználatban (vö. *Királyhida ~ Bruckeneudorf* is, FNESz. I, 733).

Eddigi adataink többsége arról tanúskodik, hogy azonos vagy hasonló névadási indíték alapján minden etnikum a saját nyelvén elnevezett névalakot használja, s csak az utóbbi néhány helységnév utal valamiféle nyelvek közötti kölcsönhatásra. Az *Uherský Brod* elnevezés mintha azt sugallná, hogy efféle „*Brod*”-ok a folyón túl, Magyarországon is vannak. S ne feledjük, ha vízi átkelőhelyek mellett település jön létre, az legtöbbször mindkét partra értendő, bár nem mindig egyidejűleg. Emellett nem hagyható figyelmen kívül, hogy 1621-ben a név magyaros megfelelőjét is adatolták: *Magyar Båratt(ban)*, MNy. 43. 298. Ez utóbbi, valamint az ausztriai *Mura-Bruck* és *Lajta-Bruk* alak egyaránt arra enged következtetni, hogy a külhoniak vélt idegen nevek átvételétől nem zárkózott el a magyarság, s a mindennapi nyelvhasználatban nem törekedett azok lefordítására.

A különböző nemzetiségű lakosság azonban nem csupán a határok mentén érintkezett egymással. Az etnikumok keveredése a történelmi Magyarország számos területét jellemezte. Így a vízi átkelőhelyek motiválta helységneveket illetően felvetődhet a párhuzamos névadás, illetve névhasználat; a tükörfordítás, valamint a népetimológia lehetősége is. Mindezek végére pedig a hatósági névadás tehetett pontot. Ez utóbbit azonban csak magyar részről érintem, és csakis abban az esetben, ha a természetes névadású helységnév eredendően idegen, névadási indítéka pedig valamilyen vízi átkelőhely. Az ilyen nevek ugyanis épp arról tanúskodnak, hogy az idegen eredetű név magyar adminisztráció alatt egészen a hivatalos magyar névadás idejéig tartani tudta pozícióját. Ennek fordítottja – amikor a magyar motivációjú név idegen formát ölt – csak a természetes névadásban értékelhető igazán, miszerint már idejekorán tudott hatni a nem magyar ajkúak névadására. A területi korlátok miatt azonban itt erre sem térhetek ki részletesen. A környező országok hatósági névváltoztatása – a típuson belül sok helységnevet érintett

– már csak másodlagos jelentőségű az eredettől mindvégig magyar helységnevek pályafutása szempontjából. Ezzel összefüggésben máris leszögezhetjük, hogy a történelmi Magyarország területén a vízi átkelők által motivált helységnevek döntő többsége kifejezetten magyar névadású volt, s ezeket az idegen nyelvi hatások nem érintették. Mivel a természetes névadású helységrendszerünk kiépülési folyamatának csaknem teljes lezárulása nagyjából a 16. sz. közepére, végére tehető, magától értetődik, hogy a vízi átkelőhelyek által motivált helységneveink túlnyomó többsége is ez időben keletkezett, s ebbe beleértendő az esetlegesen idegen nyelvi hatástól motiváltak is. Figyelmünket ez utóbbiakra fókuszálva köztük az alábbi megoszlást tapasztalhatjuk:

- I. Réves (gázlós) helységnevek
 - I. 1. Szláv > magyar típusúak
 - I. 1. + A funkció közvetett módon jelenik meg
 - I. 2. Román > magyar típusúak
- II. Hidas helységnevek
 - II. 1. Szláv > magyar típusúak

A fölvonultatandó névadatok tiszteletben tartása közepette számolnunk kell azal, hogy ez időben az adminisztráció magyar ellenőrzés alatt állt, s a följegyzett okleveles adatok nem mindig tükrözték a mindennapi nyelvhasználatot. Mindazonáltal ez egyrészt nem csupán az idegen, hanem a magyar névváltozatokra is vonatkozhatott; másrészt, ha az adatok rögzítői diszkrimináltak volna az idegen névváltozatokat, vélhetően egyet sem írtak volna le. Ezenkívül megjegyzendő, hogy az adatrögzítők nagyon gyakran maguk is idegen ajkúak voltak, tehát a különbségtétel ilyenkor igen bajos lett volna.

Az alábbi helységnevek bemutatásakor a névszerkezet bonyolultsági fokát, valamint az altípusonkénti időrendet követem.

I.1. A Bereg m.-i Munkács közelében két *Bród* nevű falu is volt. Az egyik DK-i irányban, a mai Cserna Voda közelében (1454: *Bród* – átírt! –, Cs. I, 414), a másik Iványi mellett feküdt, Munkácstól ÉNy-ra a Latorca mellett (1264/70: t. *Borod* ... prope Munkach, 1357. *Brod*, p. *Brod* vö. Gy. I, 535–6.) Ez utóbbi máig fennmaradt, megőrizve eredeti *Bród*, s 1909-től a magyarosabb hangzású *Boród* nevét (vö. MEZŐ ANDRÁS: Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz. Nyíregyháza, 1999. – 67. o. –, a továbbiakban: MEZŐ: AdHiv.)

– A Trencsén m.-i *Borodnó* ~ *Brodno* falu, Zsolnától É–ÉK-re a Kiszuca gázlójánál települt. Első említése 1438-ból való: *Brodno*, *Brodnya*, majd 1507: *Brwdna* (FEKETE NAGY: Trencsén 104). Mai, magyarosabb *Borodnó* változata 1904-től hivatalos (MEZŐ: AdHiv. 67, vö. FNESz. I, 240).

– Szláv eredetű az 1904 óta *Laborcrévnek* (i. m. 208) nevezett, Homonnához közel eső Zemplén m.-i település neve is. Régi névváltozatai: 1551: *Kraznybrod* (ComZemp. 97), 1557: *Craznibrod* (VSOS II, 97), 1726: *Krasznibrod* (ComZemp. uo.), 1773: *Krasznibrod*, *Krasny brod*. A 18. sz.-i adatokból kiderül, hogy az eredeti nevet változtatás nélkül, csupán a magyar írásmódhoz igazítva vettük át. Je-

lentése tkp. 'szép gázló'. Ennek részbeni megfeleltetéseként értékelhetjük a későbbi magyar változat *-rév* utótagját. A *Laborc-* előtag a folyó völgyére utal. Mai szlovák neve: *Krásny Brod*.

I.1. + Az itt bemutatandó nevek közös vonása, hogy névadásuk alapindítéka ezúttal is a rév (gázló), de végső jelentésük kialakulásában valamilyen másodlagos körülmény, bizonyos áttétel mutatkozik. Ezek természetesen jelentős tartalmi és intenzitásbeli eltéréseket mutatnak a különböző helységnevekben.

– 1156: *Brodnuć* (Gy. IV, 358); 1251/781: *Borodnik* (uo.), +1252 [1270 k]: *Brodnuć* (CDES. II, 257), 1297: *Worodrink!* – olv. *Borodnuć* (Gy. uo.). Hajdani fekvése és nevének gyökéből kikövetkeztetett jelentése könnyen összefüggésbe hozható, ugyanis a *Brod-* = 'gázló', valamint a *Vág* folyó közelsége – a mai Vágsellye fölött, vélhetően a folyó mentén települt – kellően megalapozza a névadás indítékát. A tőhöz kapcsolt alaki elem viszont arra utal, hogy a falut révészek lakták. Ez utóbbi nem zárja ki ugyan, hogy a település határában valóban lett volna rév, de nem is erősíti meg azt. Hogy a révészek nagyobb csoportokban élnek egy településen, nem példa nélkül való, hiszen pl. már Taksony fejedelem is (955 u.) bolgár–szláv révészeket telepített a Duna felső szakaszára a K-i oldalon, hogy szállásváltó útján ne jelentsen akadályt a folyó (vö. Gy. IV, 500).

– A szlovákiai Nagytapolcsánytól ÉK-re feküdt a mára megszűnt *Brogyón* ~ *Brodzany* település. Mind a magyar, mind a szlovák névalakja szláv eredetre vezethető vissza: 1293: *Brogen, Borgen* (Gy. I, 436), 1327/519: *Baragian* (uo.). A helységnév értelme tkp. 'gázlónál lakók', vö. ősszláv **Brodjane* (többes sz.). Mivel a *Brogyán* forma magyaros hangzásúként hatott, tudatos szlovákosítás eredményeként alkották meg a későbbi szlovák változatot (vö. FNESz. I, 257).

– *Bardoc* ~ *Brăduț* romániai helység a Székelyföldön Székelyudvarhelytől DK-re. A középkorban 1332–7: *Brondachfolua*, illetve *Barcach* (vö. FNESz. I, 168) változatokban bukkan föl. S noha az elsődleges névalakból arra is következtethetnénk, hogy az előtagban a székelyeknél gyakran előforduló *Bardoc* családnév mutatkozik, sokkal valószínűbb, hogy a családnév maga alakult helységnévből. A családnév + *falva* szerkezet előtagja ugyanis igen gyakran víznévi eredetű. Ezt szem előtt tartva nagyon is elképzelhető, hogy a *Bardoc* olyan víznév, amelynek nyelvi forrása egy szláv hn. volt. Ennek jelentése pedig 'kis gázló, kis rév' lehetett (vö. FNESz. I, 168 – szláv **Brodьcb*).

– *Medzibrogy* szlovákiai település a régi Árvában Alsókubintól ÉK-re. 1906-ban hivatalos magyar nevet is kapott régi szláv névalakjainak jelentése alapján: *Árvarév* (MEZŐ: i. m. 242). Középkori adatolása szerint – 1408: „cum iudice de *Medzybrodna*”, ZsigmOkI. II/2. 155; 1420: *Medzbrode*, vö. FNESz. II, 115) – a jelentése 'gázlók közti terület'. A magyar névváltozat *Árva-* jelzője a területi hovatartozásra utal. Mai magyar nevében mégis a középkori szláv alak idéződik vissza, míg a szlovák változat a hivatalosan megállapított magyar név részbeni fordítása: *Medzibrodie nad Oravou* (SEBÖK 53). Ennek jelentése tkp. 'Árva-medzibrogy'. Itt jegyzem meg – bár magyar névalakja miatt nem teljesen illik e sorba – hogy a Garam É-i partján Besztercebányától K–ÉK-re van egy *Medzibrod* nevű település. Ennek eredeti jelentése szintén 'gázlók köze', magyar változata azonban ezt csak részben – s a mi szempontunk szerint éppen nem a

lényegét – tükrözi. 1886-ban megállapított hivatalos neve ugyanis *Mezőköz* (MEZŐ: i. m. 245).

I.2. A 'gázló' jelentésű román *Vád* az alapja az erdélyi Hátszegtől D-re létrejött *Nalácrévn*nek. A település a Sztrigybe ömlő Sebes folyó átkelőhelyénél épült (vö. FNESz. II, 220). 1444: *Wad*, 1446: *Bagaten* (?), 1451: *Nalacz* (Cs. V, 114, 144), 1453: *Waad*, *Wag* (i. m. 144). A *Bagaten* változat talán személynévi eredetű, vö. pl. szb.-hv. *Baguta* szn. (FNESz. II, 329, *Pécsbagota* a.), mindenesetre Csánki Dezső szerint a Vádi család egyik tagjának (Kopasz) a névváltozata lehet (i. m. uo.). A *Vád* > -rév megfeleltetés 1909-ben történt (MEZŐ: AdHiv. 267–8), de miután a község az eredeti *Vád* és *Nalác* falvak összeolvadásából keletkezett, ma mind a román, mind a magyar névváltozat ezt tükrözi: *Nalácvád* ~ *Nalaťvad* (SEBÖK 231). A *Nalác*-előtag etimológiája nincs tisztázva.

II. 1. A legkorábbi adatolású, idegen eredetű hidas nevünk a mai szlovákiai *Dunahidas* ~ *Most na Ostrove* > *Most pri Bratislava* a Csallóköz Ny-i részén. Német eredetű *Pruk* alakját egészen a hivatalos, tudatos magyarítás idejéig megőrizte: 1283: *Pruk* (ÁÚO. XII, 408, vö. VSOS II, 271), 1338, 1339: *Pruk* (BalassaLev. 94–5), 1773: *Pruck* (Majtán 1676), 1808: *Pruk*, *Bruck* (Lipszky). A *Pruk* ~ *Bruck* 'híd' jelentésű helységnév magyar változata (*Dunahidas*) csak 1909-től hivatalos (MEZŐ: AdHiv. 143–4). A szlovák név szó szerinti értelme 'híd a szigeten', illetve tkp. 'Csallóközhíd', ui. az *Ostrov* néven a *Csallóköz* értendő. (Azóta megváltoztott új neve: *Most pri Bratislava* (SEBÖK: 55).

– A Trencsén m.-i Vág menti *Alsóhidas* ~ *Dolný Moštenec*, illetve *Felsőhidas* ~ *Horný Moštenec* még e században is korrelációban voltak egymással, akárcsak a középkorban. A korreláció alaptagjának töve a szláv *mostb*-ból ('híd') ered, amely azután különböző alaki elemekkel egészült ki: 1397: Poss. *Mosenech* et alter *Mosenech* (FEKETE NAGY: Trencsén 157, vö. VSOS. I, 445), 1400: *Mosthenik* (uo.), 1415: p. *Alsomosonoch*, p. *Felseumosonoch* (uo.). Az adatokból kitűnik, hogy a helységnevek szláv eredetű alaptagja békésen megfér a magyar megkülönböztető jelzővel. Csak a 18. sz. végén mutatkoznak a nevek azonos nyelvű alaki egyneműsítésének első jelei: 1773: *Felső-Mostenecz* ~ *Horny Mosstenecz*; *Alsómostenecz* ~ *Dolny Mosstenecz* (Majtán 1682–3). Ezt követte az 1905-ös hivatalos magyar névváltoztatás a középkori névalakok értelmének alapján az utótag lefordításával: *Alsóhidas* és *Felsőhidas* (MEZŐ: AdHiv. 25, 111). Az 1933-as Hnt.-ban még ugyanezek a nevek találhatjuk őket, 1990-re azonban már megszűntek (vö. SEBÖK 34, 39).

– Ugyancsak a régi Trencsén m.-ből való a mára megszűnt *Lednichidas* ~ *Mostište* település a Vág É-i partján Púchov-tól É-ra. Az eredeti szláv névforma ezúttal is a *most* (ejtsd: moszt) 'híd'-ból alakult. Helységnévképzővel ellátott régi alakjai a következők: 1471: Poss. *Mozthysche* (FEKETE NAGY: Trencsén 158), 1504: *Mostczyssze* (uo.), 1507: *Mosterzyssze* (uo.), 1515: *Mozthycz* (uo.). Mivel a régiségben mindvégig a *Lednic*-i vár tartozéka volt, természetesen kínálkozott a jelző a hivatalos magyar név megalkotásában. Ehhez már csak az alaptag lefordítására volt szükség. Így állt elő a mai (*Lednichidas*) forma 1905-ben (vö. MEZŐ: AdHiv. 254).

– A Zólyom m.-i *Garamhídvég* ~ *Zámostie* (mára már megszűnt) eredeti szláv névalakjában szintén a *most* 'híd' szó rejlik: 1424: *Zamoscia* (VSOS. III, 333),

1441: *Samosthye* (uo.), 1455: *Zamosty*; 1773: *Zamostie* (uo., vö. Majtán 3016), 1786: *Zamoschtia* (Majtán uo.), 1808: *Zámostya*, *Zámosti*, *Zámostjé* (Lipszky), 1888–1913: *Gamamhídvég* (Majtán uo.), 1920: *Zámostie* ~ *Garamhídvég* (VSOS. uo.), 1933: *Zámostie* ~ *Garamhídvég* (Hnt. 652). A mai *Brezno* közelében a Garam mentén kialakult település középkori és újabb szláv névváltozataiban egyaránt megtalálható a *za* előjáró, amely a tövel és a különböző helységnévképzőkkel együtt tkp. azt jelenti: 'a híd mögött'. Ennek az értelmi megfelelője a magyar fordítás eredményeként alakult *-hídvég* utótag. Az előtag pedig (*Garam-*) a folyó menti fekvésére utal.

A bemutatott helységnevek vallomása alapján kijelenthető, hogy a történelmi Mo. területén nagyobb számban élő etnikumok kivétel nélkül rendelkeztek olyan helységnevekkel, amelyek névadási indítéka valamilyen vízi átkelőhely volt. A magyar helységnévadásra gyakorolt hatásuk azonban a mennyiség tekintetében nem túl jelentős. Számuk nem éri el a hasonló indítékú magyar helységnevek egészének egytizedét sem. A német és román hatás csekély volta érthető, hiszen a betelepített német ajkú kisebbség számaránya, illetve a szórványokban élő románság Erdélybe való lassú ütemű betelepődése magyarázatul szolgál erre. Szembetűnő viszont az északi szlávok lakta területeken mutatkozó helységnevek magas számaránya, kb. 80%. Ennek több oka is lehet. Az „erős” szláv hatás általában véve érthető, hiszen a népesség száma is jelentékeny volt. Mi okozza hát az igen jelentős eltérést az északi és a déli szlávok befolyása között, amikor ráadásul mind a *brod*, mind a *most* egyaránt megvan e nyelvekben. A különbség talán azzal magyarázható, hogy az északiak (főleg a tatárjárást követő betelepítések folytán) egyrészt többen voltak, másrészt nagyobb területen gyűltek el a magyar lakosság között, s ezért jelenlétük megszokottabb volt a magyarság számára. Így az sem zárható ki, hogy a vegyes etnikumú vidékeken a *brod*-ot közszőként is használták a magyarok. Ezzel szemben a délvidéken a korai századokban többségében élő magyarság északabbra húzódott vissza a török fenyegető előrenyomulása miatt. A folyamattal párhuzamosan ment végbe a déli szlávok tömeges bevándorlása, ami pedig a már meglévő magyar helységnevek elszlávosodásához vezetett. E tendencia természetesen nem kerülhette el a szóban forgó névtípust sem. Délen tehát nem a szláv > magyar, hanem jobbra a magyar > szláv irányú hatásfolyamat indult el. Ez utóbbi illusztrációjaként ezúttal csak néhány példa fölvilágítására nyílik lehetőség: Zágráb m.: 1266: *Kiralrewy* (ComZagr. 178) > 1428: *Cralichynomoztysche*, *Kralychynobrodysche* (uo.); Valkó m.: 1275: villa *Reyfolu* (Cs. II, 299) > 1484: *Brood*, *Braad* (uo.); Baranya m.: 1506: *Dragsarewe* (Cs. II, 481) > 1698: *Draxinbrod* (ComVer. 50).

A vízi átkelőhelyek által motivált magyar eredetű helységnevek között lényegesen több a hidas mint a réves, az idegen etimológiájúak körében pedig pontosan fordított mennyiségi viszony tapasztalható. Ez utóbbinak az oka talán a szláv *brod* és az olaszból a 12. sz. közepe táján a magyarba került *rév* közötti jelentéskülönbségben keresendő. Míg a *rév* elsődleges jelentése markánsabban kötődik a hajózás fogalomköréhez (ti., 'kikötő' jelentéssel került a nyelvbe, vö. TESz. III, 401); addig a *brod* a primitívebb, gázlószerű átkelőhelyek képzetét idézi inkább. Jóllehet, mindkettőre van ellenpélda is, a tükörfordítás gyakorlatában pedig – főleg a kései-

ekben – a két fogalom egyenértékűnek mutatkozik; a különbség mégis érzékelhető. Vélhetően azért, mert az északi szlávok éppenséggel a folyók felső szakaszának vidékét kedvelték lakhelyként, ahol pedig a hajózhatóság nem igen jellemző. A magyarban a sekély vizű átkelőket a *kelet*, *kelő* fejezte volna ki találóan (vö. pl. 1295: *Wyzkeleth* VSOS. I, 299), de ez széles körben nem terjedt el. A gázló pedig csupán a 15–16. sz.-tól mutatható ki nyelvünkben. A *rév*-en kívül így nem maradt más, mint a *brod*. Idegen származása ellenére ezért volt talán elfogadhatóbb a magyarság számára, mint a *most*.

SZABÓ G. FERENC

Vizsgálatok a növénynevekből alakult helynevek körében

Bélbor

Maroshévíztől észak-északkeletre, a Gyergyói-havasok északi részén, a Kis-Beszerce forrásvidékének zárt szerkezetű medencéjében található Erdély legmagasabban (966 m) fekvő községe. Jórészt román nemzetiségű lakossága zömmel Moldvából beszivárgó havasi pásztorokból, részben pedig a Gyergyói-medencéből felhúzódókból tevődött össze (l. SZABÓ T. A.: Gyergyói hn. 8 és ORBÁN: Szék. 2: 124). Nevének főbb történeti adatai: **1751:** *Bélbor* (Magyar Nagylexikon 3: 508); **1808:** „*Belbor* vel *Belbora* val.” (LIPSZKY: Rep. 2:15); **1839:** *Bélbor* (Suciu 1:79); **1850:** *Belaboru* (uo.); **1857:** *Bélbor* (Erdély 1857. évi népszámlálása. Bp., 1992. 463); **1864:** *Bélboru*, *Bilboru* (SZABÓ T. A.: Gyergyói hn. 25); **1882:** *Bélbor*, *Gyergyó-Bélbor* (JUHOS: Hnt. 26); **1944:** *Bélbor* (Hnt. 114); **1997:** *Bilbor*, *Bélbor* (Hargita megye 250 térképpel és 135 fényképpel. Csíkszereda, 1997. 121).

A helységnév keletkezésmódjáról többen is nyilvánítottak véleményt. 1864-ben helyi adatközlők úgy tudták, hogy *Bélbor* a nevét legelső lakójától, *George Bilboru*-tól vette, aki előbb egy hegyre telepedett le, és a hegyet nevezték el róla, majd a név később ráragadt a kialakuló községre is (SZABÓ T. A.: Gyergyói hn. 25). E meglepően sok konkrét részletet tartalmazó közléshez hozzátehetjük, hogy *Bélbortól* nyugatra egy 1087 m magas hegynek ma is *Piciorul Bilborului* [1915: *Bélbor*. l. 75 000-es térkép] ~ *Bélbor lába* [1942: Székelyföld². l. 200 000-es térkép] a neve. Ám román *Bilboru* csn. sem CONSTANTINESCU (DOR.), sem IORDAN (DicțFam.) szótárában nem található.

PAIS (MNY. 8:394) a közeli *Borszék*-kel kapcsolta össze a *Bélbor* nevet, és úgy vélte, hogy a környéken fakadó savanyúvízforrások (borvízkutak) voltak a névadás indítékai, s a *Bélbor* névben is „alighanem a borvizet alkotó *bort* kell értenünk”. Tehát *Bélbor* nevét magyar névadás eredményeként gyanította.

Az erdélyi GUSTAV KISCH kétféleképpen, a románból és a magyarból is etimologizálta a magyar *Bélbor* ~ román *Bilbor* helységnevet. Előbb román *bilbor*